

UOT-811.11-112

Səhifə:20-24

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2026.1.20>

Nərmin Əliyeva
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
filologiya elmləri doktoru, dosent
rajabova.narmin@gmail.com

KOMPÜTER DİSKURSUNDA İŞLƏNƏN TERMINLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalədə rəqəmsallaşma və texnoloji inkişafı formalaşan müasir dilin dinamik bir alt sistemi kimi kompüter diskursunda terminlərin xüsusiyyətləri araşdırılır, aktuallığı rəqəmsal rabitənin sürətli böyüməsi, kompüter vasitəçiliyi ilə qarşılıqlı əlaqənin yayılması və İT terminologiyasının gündəlik dilə artan təsiri ilə müəyyən edilir. Kompüter terminləri getdikcə peşəkar sahələrdən kənara çıxaraq, ümumi diskursun bir hissəsinə çevrildikcə sistemli linqvistik təhlil tələb olunur. Bu məqalədə məqsəd kompüter diskursunda istifadə olunan terminlərin struktur, semantik və funksional xüsusiyyətlərini müəyyən etməkdir. Tədqiqatda terminlərin əmələ gəlmə mənbələrinə, istifadə nümunələrinə və onlayn ünsiyyətdə terminlərin pragmatik rollarına diqqət yetirir. Tədqiqatın yeniliyi kompüter terminologiyasına inteqrasiya olunmuş, diskursa əsaslanan yanaşmasıdır, burada terminlər kommunikativ, idrak və sosial funksiyaları yerinə yetirən rəqəmsal diskursun aktiv vahidləri, eləcə də texniki lüğət elementləri kimi təhlil edilir. Bu, diskurs tədqiqatları, terminologiya tədqiqatları və rəqəmsal mühitlərdə dilin öyrənilməsi üçün faydalı ola bilər.

Açar sözlər: kompüter diskursu, terminlər, rəqəmsal ünsiyyət, konseptuallaşma, vahid.

Giriş: Rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı insan ünsiyyətini dərindən dəyişdirərək, kompüter vasitəçiliyi və ya kompüter diskursu adlanan yeni qarşılıqlı əlaqə formalarının yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu ünsiyyət mühitində dil çox sayda ixtisaslaşmış termin yaratmaqla və daxil etməklə texnoloji reallıqlara uyğunlaşır. Əvvəlcə texniki anlayışları, prosesləri və innovasiyaları adlandırmaq üçün yaradılmış bu terminlər getdikcə peşəkar sahələrdən kənara çıxır və gündəlik ünsiyyətə inteqrasiya olunur. Nəticədə, kompüter terminologiyası bu gün yalnız texniki lüğətin alt sistemini deyil, həm də danışanların rəqəmsal reallığı necə müzakirə etdiyini formalaşdıran müasir diskursun aktiv komponentini təmsil edir. “Terminologiya elmin, texnikanın ayrılmaz hissəsidir” [1, s.263]. Elm və texnologiyanın dinamik inkişafı daim sözdə “terminoloji partlayışlar” ilə müşayiət olunur; yeni bilik sahələrinin yaranması nəticəsində yeni terminlərin sayında kəskin artımı müşahidə olunur [2].

Gündəlik ünsiyyətdə kompüter terminlərinin artan mövcudluğu rəqəmsallaşma və qloballaşmanın daha geniş proseslərini əks etdirir. Rəqəmsal platformalar, sosial media, onlayn təhsil, məsafədən iş və virtual icmalar kompüter müzakirəsini sosial həyatın adi bir hissəsinə çevirmişdir. Alqoritm, interfeys, bulud, platforma və məlumat kimi sözlər artıq mütəxəssislərlə məhdudlaşmış; onlar qeyri-mütəxəssislər tərəfindən geniş istifadə olunur, tez-tez genişləndirilmiş və ya metaforik mənalar qazanır. Bu dəyişiklik göstərir ki, kompüter terminologiyası statik deyil, ümumi dillə dinamik şəkildə qarşılıqlı təsir göstərir, leksik sistemlərə, müzakirə təcrübələrinə və ünsiyyət normalarına təsir göstərir.

A.Samariçeva “kompüter diskursu” terminini “müasir informasiya texnologiyaları ilə əlaqəli ortaq bir mövzuya malik bütün mətnlər dəsti” [7], yəni kompüterlər haqqında mətnlər kimi başa düşür və kompüter mövzularında müxtəlif növ mətnləri təhlil edir. Y.Yefremova iddia edir ki, kompüter diskursu adı altında elektron rabitə vasitələri ilə vasitəçilik edilən ünsiyyəti və ya başqa sözlə, kompüter rabitəsini başa düşməliyə, yəni kompüter diskursu internetdə şəxslərarası

ünsiyyətdir [10]. Kompüter diskursu terminologiyanın real kommunikativ kontekstlərdə necə fəaliyyət göstərdiyini öyrənmək üçün məhsuldar bir sahə təmin edir. Dəqiq, sabit və kontekstdən asılı olmayan ənənəvi terminoloji sistemlərdən fərqli olaraq, kompüter terminləri tez-tez semantik elastiklik, polisemiya və praqmatik variasiya nümayiş etdirir. Onlar yalnız texniki məlumatları çatdırmaq üçün deyil, həm də qrup üzvlüyünü, peşəkar kimliyi və ya rəqəmsal savadlılığı göstərmək üçün xidmət edə bilər. Onlayn mühitlərdə müəyyən terminlərin istifadəsi proqramçılar, oyunçular və ya texnologiya həvəskarları kimi müəyyən icmalara mənsubiyyəti qeyd edə bilər. Beləliklə, kompüter terminləri yalnız nominativ deyil, həm də sosial və praqmatik funksiyaları yerinə yetirir.

Kompüter diskursunda terminlərin öyrənilməsinin aktuallığı ixtisaslaşmış və qeyri-ixtisaslaşmış ünsiyyət arasında artan qarşılıqlı təsirlə daha da güclənir. Bu fenomen terminologiyalaşma, alınma və semantik dəyişikliklə bağlı vacib suallar doğurur. O, həmçinin ingilis dilinin texnologiya sahəsində qlobal daşıyıcı dil kimi rolunu vurğulayır və bir çox digər dillərin leksik inkişafına təsir göstərir.

Məqalədə kompüter terminologiyasına diskurs yönümlü perspektivdən yanaşılır və terminlərə yalnız leksik vahidlər kimi deyil, həm də kommunikativ təcrübələr daxilində fəaliyyət göstərən üsürlər kimi baxılır. Kompüter terminologiyasının diskursda necə işlədiyini anlamaq dil dəyişikliyi, rəqəmsal ünsiyyət və dil ilə texnologiya arasındakı qarşılıqlı təsir barədə daha geniş linqvistik tədqiqatlara töhfə verir. Rəqəmsal ünsiyyət genişlənməyə davam etdikcə, kompüter diskursunun öyrənilməsi müasir dil dinamikasını anlamaq üçün getdikcə daha vacib hala gəlir.

Kompüter terminologiyası texnoloji yeniliklərə, rəqəmsal transformasiyaya və kommunikasiyanın qloballaşmasına cavab olaraq sürətlə inkişaf etmişdir. Sabit elmi sahələrdə tədricən inkişaf edən bir çox ənənəvi terminoloji sistemlərdən fərqli olaraq, kompüter terminologiyası yüksək məhsuldarlıq, sürətli dəyişiklik və daim genişlənmə ilə səciyyələnir. Texnologiyalar, proqram təminatı inkişaf etdikcə və yeni rəqəmsal təcrübələr yarandıqca yeni terminlər ortaya çıxır. Buna görə də kompüter terminlərinin mənbələri müxtəlifdir, həm linqvistik, həm də ekstralingvistik amilləri, o cümlədən innovasiya, alınma, metaforik düşüncə və söz yaradıcılığı proseslərini əks etdirir.

Kompüter terminlərinin əsas mənbələrindən biri texnoloji innovasiyanın özüdür. M.Kizilə görə [5], terminin yaradılması adi bir sözün terminin xüsusiyyətlərini əldə etdiyi bir prosesdir. S.Şelov [8] bildirir ki, termin sistemi artıq formallaşmış müəyyən bilik sferinin anlayışlar sisteminin təsnifatına əsaslanır. A.Superanskaya qeyd edir ki, termin sistemi insan fəaliyyətinin müəyyən bir sahəsinin anlayışlar sistemini adekvat şəkildə ifadə edən nizamlı terminlər toplusudur, bunların arasında məcburi və əvəzolunmaz əlaqə mövcuddur [9]. C.Pirson iddia edir ki, termin razılaşdırılmış məna verilmiş və rəsmi olaraq təsdiq edilmiş və standart olaraq dərc edilmiş bir söz və ya ifadədir [6, s.23].

Kompüter terminologiyası informasiya texnologiyaları sahəsində terminlər sistemidir. Bu termin sistemi ən gənc termin sistemlərindən biridir, çünki onun formalaşması və inkişafı informasiya texnologiyaları sahəsində sürətli innovasiya dövrü olan iyirminci əsrin sonlarında başlamışdır [3]. E.Jalenuskin və V.Siselitə [4, 122] görə, “kompüter dili” mövzu sahəsində formalaşan və texnoloji cəhətdən fərdi kompüterlərin və onların proqram təminatının istehsalı ilə əlaqəli olan xüsusi bir dildir. Hər bir yeni cihaz, sistem və ya proses adlandırma tələb edir, bu da yeni leksik vahidlərin yaranmasına gətirib çıxarır. *Brauzer, anakart, proqram təminatı, verilənlər bazası və şifrələmə* kimi terminlər yeni hazırlanmış konsepsiyalar üçün texniki etiketlər kimi yaranmışdır. Bir çox hallarda mühəndislər və tərtibatçılar innovasiyanın erkən mərhələlərində qeyri-rəsmi olaraq terminlər yaradırlar və bu etiketlər sonradan peşəkar icmalarda standartlaşır. Texnoloji tərəqqi ilə terminologiyanın formalaşması arasındakı bu sıx əlaqə kompüter lüğətini xüsusilə dinamik edir.

Digər əsas mənbə informasiya texnologiyalarının qlobal lingua franca kimi fəaliyyət göstərən ingilis dilindən alınmalardır. Dünyada proqram təminatının hazırlanması, proqramlaşdırma sənədləri və rəqəmsal infrastrukturunun əksəriyyəti ingilisdilli kontekstlərdə yarandığı üçün ingilis terminləri tez-tez digər dillərdə də mənimsənilir. *Server, giriş, fayl, onlayn*

kimi sözlər beynəlxalq səviyyədə, bəzən minimal uyğunlaşma ilə istifadə olunur. Alınma, xüsusən də peşəkar ünsiyyətdə dəqiqliyi və qlobal uyğunluğu təmin etdiyi üçün baş verir. Lakin alınma terminlər alıcı dilinə uyğunlaşmaq üçün fonetik, morfoloji və ya semantik uyğunlaşmaya məruz qala bilər.

Neologizmlərin yaradılması kompüter terminlərinin əhəmiyyətli bir mənbəyidir. “Neologizmlər nitqin paralingvistik elementlərinin ifadəsinə yönəlmiş qeyri-verbal işarələrlə yanaşı, bu dilin spesifik rəmzlərini təmsil edir” [13]. Neologizmlər mövcud lüğət yeni rəqəmsal hadisələri təsvir etmək üçün kifayət etmədikdə yaranır. “İnternet neologizmlərinin məşhurluğu daha açıq, tolerant və innovativ düşüncə tərzinə malik olan və beləliklə, öz şəxsiyyətlərini və münasibətlərini nümayiş etdirən müasir sosial qrupların dil innovasiyası və dil fərdiləşdirməsinə can atmasını əks etdirir” [11]. Bu yeni sözlər tez-tez süni intellekt, kibertəhlükəsizlik elm kimi sürətlə inkişaf edən sahələrdə ortaya çıxır. *Kriptovalyuta, blokçeyn, fişinq və metavers* kimi terminlər dilin texnoloji reallıqlara uyğunlaşmaq üçün necə genişləndiyini göstərir. Bəzi neologizmlər ixtisaslaşmış olaraq qalır, digərləri isə gündəlik həyatın bir hissəsinə çevrilərək ümumi lüğətə daxil olur.

Kompüter terminologiyasının xüsusilə məhsuldar mənbəyi metaforlaşmadır. Bir çox kompüter terminləri gündəlik sahələrdən metaforik genişlənməyə əsaslanır. Məsələn, *bulud, virus, pəncərə və desktop* kimi sözlər fiziki və ya təbii anlayışlardan yaranır, lakin rəqəmsal kontekstlərə tətbiq olunur. Metaforlar istifadəçilərə mücərrəd texnoloji prosesləri tanış terminlərlə konsepsiyalaşdırmağa kömək edir və mürəkkəb sistemlərin başa düşülməsini asanlaşdırır.

Sözyaratma prosesləri, məsələn, mürəkkəbləşmə, qarışdırma və ixtisarlar kompüter terminologiyasına daha çox töhfə verir. Ana səhifə və noutbuk kimi birləşmələr, blog (vəb + log) kimi sözlər, URL, CPU və AI kimi qısaltmalar texniki ünsiyyətə xas olan linqvistik iqtisadiyyatı nümayiş etdirir. Bu formalar mürəkkəb anlayışların qısa və səmərəli şəkildə ifadə olunmasına imkan verir, bu da sürətli rəqəmsal mühitlərdə vacibdir. Kompüter terminləri proqramçılar, oyunçular və onlayn icmalar da daxil olmaqla peşəkar və istifadəçi icmalarından yarana bilər. Bu qruplar daxilində inkişaf etdirilən jarqon bəzən geniş qəbul edilmiş terminologiyaya çevrilir. *Baq, pətç, laq və spam* kimi terminlər icma istifadəsinin texniki lüğətin təkamülünə necə təsir etdiyini göstərir. “Yeni hazırlanmış terminlərin mənşəyini və təsirlərini anlamaq daha geniş sosial-iqtisadi inkişafı üçün bir prizma təqdim edir” [12]. Kompüter terminologiyası texniki ünsiyyətdə dəqiqlik, qısalıq və səmərəlilik ehtiyacını əks etdirən müxtəlif struktur tiplərini nümayiş etdirir. Struktur olaraq, kompüter terminləri sadə və mürəkkəb terminlərə, ixtisarlar və abreviaturlara, çoxmənalı terminoloji vahidlərə təsnif edilə bilər. Hər bir növ kompüter diskursu daxilində müəyyən kommunikativ məqsədlərə xidmət edir.

Sadə terminlər tək bir leksik vahiddən ibarətdir və çox vaxt təməl anlayışları təmsil edir. Nümunələrə fayl, kod, data və çip daxildir. Bu terminlər, adətən, qısa, çox işləkdir və kompüter diskursunun əsas lüğətini təşkil edir. Onların sadəliyi həm peşəkar, həm də gündəlik ünsiyyətə asanlıqla inteqrasiya olunmağa imkan verir. Mürəkkəb terminlər daha spesifik mənalara ifadə etmək üçün iki və ya daha çox leksik əsasın birləşdirilməsi ilə əmələ gəlir. Proqram təminatı, verilənlər bazası, ana səhifə kimi nümunələr mürəkkəbləşmənin semantik dəqiqliyi necə artırdığını göstərir. Mürəkkəb terminlər texniki sahələrdə xüsusilə məhsuldardır, çünki onlar tamamilə yeni söz formaları olmadan yeni terminlərin yaradılmasına imkan verir. Qısaltmalar və abreviaturlar kompüter diskursunda linqvistik qənaət tələbat səbəbindən olduqca yaygındır. CPU (Mərkəzi Emal Vahidi), URL (Vahid Resurs Yerləşdiricisi), AI (Süni İntellekt) və RAM (Təsadüfi Giriş Yaddaşı) kimi qısaltmalar mütəxəssislər arasında səmərəli ünsiyyətə imkan verir. Bir çox qısaltmalar leksikləşir və müstəqil sözlər kimi istifadə olunur.

Kompüter terminləri əsas nominativ rolundan kənar diskursda bir neçə vacib funksiya yerinə yetirir. Birincisi, onlar texnoloji prosesləri, alətləri və rəqəmsal mühitləri təsvir edərkən dəqiqliyi və aydınlığı təmin edərək informasiya funksiyasına xidmət edir. Dəqiq terminologiya danışanlara mürəkkəb fikirləri səmərəli şəkildə çatdırmağa və qeyri-müəyyənlikdən uzaqlaşmağa imkan verir. İkincisi, kompüter terminləri ünsiyyətin qənaətliliyinə töhfə verir. Qısaltmalar,

abreviaturlar və ixtisaslaşmış lüğət qısa ifadəni təmin edir, bu da xüsusilə söhbətlər, forumlar və peşəkar mübadilələr kimi sürətli rəqəmsal qarşılıqlı əlaqədə dəyərlidir. Üçüncüsü, onlar sosial və kimliyin təyini funksiyasını oynayır. Xüsusi texniki terminlərin istifadəsi təcrübə, rəqəmsal savadlılıq, peşəkar və ya onlayn icmalara üzvlüyü göstərə bilər. Məsələn, proqramçılar, oyunçular və ya İT mütəxəssisləri tez-tez qrupdaxili mənsubiyyəti qeyd edən terminologiyadan istifadə edir. Nəhayət, kompüter terminləri idrak funksiyasına malikdir və danışanlara rəqəmsal reallığı konsepsiyalaşdırmağa və texnologiya haqqında bilikləri strukturlaşdırmağa kömək edir. Beləliklə, kompüter terminologiyası yalnız təsviri deyil, həm də sosial və idrak baxımından diskursda mənalıdır.

Nəticə: Kompüter diskursunda istifadə olunan terminlərin təhlili göstərir ki, kompüter terminologiyası müasir dilin dinamik və çoxfunksiyalı bir komponentidir. Bu, rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafını və virtual ünsiyyətin gündəlik həyata artan inteqrasiyasını əks etdirir. Kompüter terminləri artıq yalnız ixtisaslaşmış peşəkar sahələrdə fəaliyyət göstərmir; onlar ümumi diskursda fəal şəkildə dövr edir və danışanların rəqəmsal reallığı necə təsvir etdiyini, şərh etdiyini və konsepsiyalaşdırdığını formalaşdırır.

Tədqiqat göstərir ki, kompüter terminləri texnoloji innovasiya, əsasən, ingilis dilindən götürülmüş yeniləşdirmə, metaforik köçürmə və məhsuldar söz yaradıcılığı prosesləri daxil olmaqla bir çox mənbədən qaynaqlanır. Struktur olaraq, onlar sadə və mürəkkəb sözlər, qısaltmalar və abreviaturlar, qarışıqlar və çoxmənalı vahidlər kimi müxtəlif formalarda ortaya çıxır, bunların hamısı dil qənaətinə və dəqiqliyinə töhfə verir. Funksional olaraq, kompüter terminləri informasiya, pragmatik, sosial və idrak rollarını yerinə yetirir. Onlar texniki ünsiyyətdə aydınlığı təmin edir, səmərəli qarşılıqlı əlaqəni və təcrübəni asanlaşdırır, yeni texnoloji hadisələrin konseptuallaşmasını dəstəkləyir. Onların gündəlik ünsiyyətdə mövcudluğu ixtisaslaşmış və ümumi dil arasında davam edən qarşılıqlı təsiri göstərir. Ümumilikdə, kompüter terminologiyası dilin texnoloji və sosial dəyişikliklərə necə uyğunlaşdığını önə çəkir. Onun tədqiqi diskurs, terminoloji təhlilə və rəqəmsal dilçiliyə töhfə verir, dilin inkişafı ilə rəqəmsal transformasiya arasındakı sıx əlaqəni vurğulayır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Sadıqova S. Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı. Bakı, "Elm", 2005.
2. Aitchison, J. Language change: Progress or decay? Cambridge University Press. 2001
3. Bogachyk, M., Bihunov, D. The structural-semantic features of computer terms in English. *Cognitive Studies Études cognitives*, 2020 (20), Article 2262 - <https://www.researchgate.net/publication/347894007> The Structural-Semantic Features of Computer Terms in English.
4. Jaleniauskiene, E., Čičelyte, V. Insight into the latest computer and Internet terminology. *Studies about Languages*, 2011 (19), 120-127.
5. Kizil M.A. Semantychni aspekty mihratsiï odynyts metaterminosystemy sfery kompiuternykh tekhnolohiï anhlï ïskoï movy. *Naukovyï visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Fi-lolohiia*, 2015, 15 (2), 54-56
6. Pearson, J. Terms in context. John Benjamin's Publishing Company. 1998, <https://doi.org/10.1075/scl.1>
7. Samaricheva, A.I. 2001. Influence of the English language on German computer discourse. *Language, communication and social environment*, 1, p.71-74
8. Shelov, S. D. Teoriia terminovedeniia i terminologicheskaiia leksikografiia: Sootnoshenie v terminologicheskoi baze znaniï. *Scripta lingvisticae applicatae / Problemy prikladnoï lingvistiki*, 2004 (2), 20-42
9. Superanskaia, A. V. Obshchaia terminologiia: Voprosy teorii. Nauka. 1999.
10. Yefremova, Y.Y. Specific features of computer discourse. 2016. URL: <https://www.hse.ru>
11. Wang H.Y. A Study of Internet Neologisms. Hubei Normal University Press, China, 2013
12. <https://www.researchgate.net/publication/378892142> EVOLUTION OF COMPUTER LEXIS A LOOK AT NEOLOGISMS 2019-2023

13. <https://scispace.com/pdf/neologism-of-internet-english-sociolinguistic-aspects-of-lqat50qsoz.pdf>

Narmin Aliyeva

Особенности терминов, используемые в компьютерном дискурсе

Резюме

В данной статье рассматривается функционирование терминов в компьютерном дискурсе как динамической подсистемы современного языка, формируемой цифровизацией и технологическим развитием. Актуальность исследования обусловлена быстрым ростом цифровой коммуникации, распространенностью компьютерно-опосредованного взаимодействия и растущим влиянием ИТ-терминологии на повседневный язык. Поскольку компьютерные термины все чаще выходят за рамки профессиональной сферы и становятся частью быденного дискурса, необходим систематический лингвистический анализ. Цель данной статьи — выявить структурные, семантические и функциональные особенности терминов, используемых в компьютерном дискурсе, и определить, как они функционируют в различных коммуникативных контекстах. Исследование фокусируется на источниках терминообразования, моделях использования и прагматической роли терминов в онлайн-коммуникации. Новизна исследования заключается в его интегрированном, дискурсивном подходе к компьютерной терминологии, в рамках которого термины анализируются как активные единицы цифрового дискурса, выполняющие коммуникативные, когнитивные и социальные функции, а также как элементы технической лексики. В статье показано, как компьютерные термины способствуют формированию идентичности, экономии выражения и концептуализации цифрового пространства. Полученные результаты могут быть полезны для исследований дискурса, терминологии и изучения языка в цифровой среде.

Ключевые слова: компьютерный дискурс, термины, цифровая коммуникация, концептуализация, модуль

Narmin Aliyeva

The features of terms used in computer discourse

Summary

This article examines how terms function in computer discourse as a dynamic subsystem of modern language, shaped by digitalisation and technological development. The relevance of this study is determined by the rapid growth of digital communication, the prevalence of computer-mediated interaction, and the increasing impact of IT terminology on everyday language. As computer terms increasingly move beyond professional spheres to become part of common discourse, systematic linguistic analysis is required. This article aims to identify the structural, semantic and functional features of terms used in computer discourse, and determine how they operate in various communicative contexts. The study focuses on the sources of term formation, usage patterns, and the pragmatic roles of terms in online communication. The research's novelty lies in its integrated, discourse-based approach to computer terminology, whereby terms are analysed as active units of digital discourse performing communicative, cognitive and social functions, as well as elements of technical vocabulary. The article demonstrates how computer terms contribute to identity construction, economy of expression and the conceptualisation of the digital realm. These findings could be useful for discourse studies, terminology research and the study of language in digital environments.

Keywords: computer discourse, terms, digital communication, conceptualization, unit.

Çapa tövsiyə edən: *AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu*

Rəyçilər: *prof.M.Ə.Mahmudov*
fil.ü.e.d.,dos.K.Vəliyeva